

"עשר השנים המעצבות" של הציונות בפולין (1915-1926)

E. Mendelsohn, *Zionism in Poland, The Formative Years 1915-1926*, Yale University Press, 1981

הציונות בפולין החל מ-1915 ועד למחצית שנות העשרים זוכה לתיאור מקיף במחקרו של עזרא מנדלסון, המסתמך על מרבית המחקר ההיסטורי הערכני על תולדות יהודי פולין בתקופת ראשית הרפובליקה הפולנית השנייה. שם הספר "הציונות בפולין" (ולא התנועה הציונית בפולין) מלמד על רבגוניותה של הציונות הפולנית, שהקיפה לא רק זרמים שניתן לסווגם כמצויים במרכז המפה הפוליטית אלא גם את אלה שבשוליה.

המחקר תוחם את עצמו לשנים 1915-1926, דהיינו, מהכיבוש הגרמני של אותם חלקים בפולין שהיו בשלטון הצאר ועד ל"הפיכת מאי" של יוזף פילסורסקי (1926). בשנים אלה אפשר לראות את ראשיתה של תקופה חדשה, שתחילתה בשנה השנייה למלחמת העולם הראשונה, המשכה בימי תקומת המדינה ב-1918, וסופה בחיסול שלטון הדמוקרטיה הפרלמנטרית דה פקטו ובתחילת המשטר האוטוקרטי (שהוביל לחיסול הדמוקרטיה הפולנית דה יורה).

עניינו של המחקר בתולדות הציונות בפולין על רקע בעיותיה של יהדות פולין בתקופה הנידונה ועל רקע זיקתה לסביבה הלא-יהודית. המבוא, המהווה חלק נכבד מהספר, מוקדש לתולדות יהודי פולין ומורשתם בשנים שקדמו לתקופה זו. ואמנם, אין ספק שכדי להבין פרק כלשהו בתולדות יהודי פולין בתקופה שבין שתי מלחמות העולם, יש להכיר את עברם בשלהי המאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20. התעוררות לאומית ותמורות סוציאליות וכלכליות, שהתחוללו בתקופה זו בשטחים שסופחו אחרי מלחמת העולם הראשונה למדינה הפולנית החדשה, פוררו את המסגרות החברתיות היהודיות הקיימות. למעלה מ-100 שנות שעבוד תחת כובשים שונים – האימפריות הצארית, ההבסבורגית וההוהנצולרנית – הטביעו את חותמן על אוכלוסיית פולין ויצרו באזורי הכיבוש השונים דפוסי התנהגות ותגובה ייחודיים. עקבות הייחוד הזה לא נטשטשו כליל בימי פולין החדשה, ולא פסחו גם על היהודים, כפי שמראה המחקר שלפנינו. מובן שאף הציונים לא יצאו מכלל זה.

הפרק הראשון בספר פותח בתקופת הכיבוש הגרמני, 1915-1918, שבה רואה המחבר "חזרה כללית" לקראת הפעילות הציונית העיקרית, שתתפתח עם הקמתה

של המדינה הפולנית ותבוא לידי ביטוי ב"התפוצצות הגרולה", כאשר תכבוש הציונות את לב המוני בני העם. את עלייתה של הציונות יש לראות בהקשר הרחב של התפשטות הלאומיות הפולנית בפולין הקונגרסאית ובגליציה, ובהקשר הצר יותר של עליית כוחות פוליטיים ושל ההתעוררות הלאומית בקרב יהדות פולין. התנועה הציונית, שקודם לכן הצטיירה כאוטופית, נתפסה לאחר מתן הצהרת בלפור כריאלית יותר וכניתנת להגשמה. אולם עד מהרה, בעקבות תהליך הרמוקרטיזציה בפולין, מצאה עצמה התנועה הציונית בפני דילמה ייחודית: "עבודת ההווה" מול העשייה למען ארץ ישראל – "עבודת העתיד". בתנועה הציונית גברה התחושה, כי אי אפשר לעמוד עוד מנגד ולהסתפק בתכניות של הגשמה בעתיד. כמו כן התברר, כי מעורבותם של הפעילים הציונים בנעשה ברחוב היהודי בחיי היום יום עשויה להגדיל את השפעתם בקרב הציבור היהודי.

הצורך בפעילות פוליטית במסגרות פולניות מקומיות ולאומיות קיבל את ביטויו כבר בבחירות לעיריית ורשה ב-1916. עם הקמת המדינה החדשה הפכו הציונים לכוה דומיננטי בפעילות הכרוכה בבחירות לפרלמנט ובפעילות הפוליטית בתוך בית הנבחרים. לקראת סיומה של התקופה שבה עוסק המחקר, משנות 1925 מנהיגי הציונים בגליציה, שהם מראשי הסיעה הפרלמנטרית היהודית, על הסכם "האוגודה" עם נציגי השלטון הפולני, מגיעה למעשה מעורבות הציונים בפוליטיקה הפנים-פולנית לאחד משיאיה. מעורבות זו מלווה כל העת התלבטויות ופולמוסים על קביעת קרימויות בין העשייה "הכא" ו"התם", ואלה עוברים כחוט השני בכל תולדות הציונות בשנות העשרים, וכדאי להוסיף – לא נעדרים מהם גם בשנות השלושים.

המחבר עוקב אחר הסיעות השונות בקרב ציונות פולין, תוך תיאור התחבטויותיהן האידיאולוגיות והתפעלויותיהן הארגוניות, שנבעו מהעמדות השונות ביחס לבעיות שעמדו על הפרק בפולין עצמה וביחס לארץ ישראל – מסימני הפלגנות של יהדות פולין. כך עוברת לפנינו פנורמה רחבה של תנועות ציוניות: פועלי ציון, ציונים סוציאליסטים, צעירי ציון, התאחדות, הפדרציות הציוניות לפי אזוריהן השונים והתפלגותן הכלל ארצית לסיעות "עת לכנות" ו"על המשמר"; בנוסף לכך תנועת "המזרחי" והתנועה הרוויזיוניסטית והרקע לצמיחתה. מבין תנועות הנוער יש לציין את "החלוץ", את "השומר הצעיר", את "גורדוניה" ואת "פרייהייט".

הנושא העיקרי שהעסיק את התנועה הציונית היה העלייה לארץ ישראל, ובתקופה הנדרונה מדובר בשני גלי עלייה, מנוגדים זה לזה באופיים וברקעם. ימי העלייה השלישית התאפיינו בעלייה סלקטיבית. התפיסה השלטת היתה, כי על העלייה להתאים לכושר הקליטה הציוני ולקיים את הצביון האליטיסטי-חלוצי של היישוב בארץ ישראל. ואילו העלייה הרביעית (הידועה בכינויה "עליית גרבסקי") הביאה לחופי תל אביב בעיקר "סתם יהודים", שבאפיוניהם החברתיים היו שונים

מכל העולים שקרמו להם. הוויכוח שעוררה עלייה זו בקרב היישוב אמנם מוכר, אך המחקר שלפנינו אינו מסתפק בכך ודן בהרחבה ברקע לגל עלייה זה בפולין, בבעיותיו ובמשבריו, וכן מאיר את הוויכוחים שנתעוררו עם חזרת “היורדים” לפולין.

כמו כן מתאר המחקר בנאמנות את המשרד הארצישראלי, ואינו מתעלם מפרשיות השחיתות שהטרידו את יהדות פולין ואת ראשי הציונות בתוכה. פרשיות אלו, שבאו לאחר משבר העלייה, שימשו נשק בידי מבקריה של הציונות ומתנגדיה החריפים כמו ה”כונר” כדי להצביע על כישלונה.

בין הסוגיות הנוספות: בעיית החינוך בבתי הספר כחלק מהפעילות הציונית, וכן ההתרמות לקרנות הציוניות, שהמחבר רואה בהן אינדיקציה מסוימת למידת התמיכה, הפעילה או הסבילה, בציונות.

המחבר היטיב לעשות בהוסיפו, לאחר תיאור השפל שפקד את הציונות בפולין בשנת 1926, קטע קצר על שיקומה בשנים הבאות. נראה שתיאור ימי השפל לוקה בחוסר איוון בהסתמכו בעיקר על התרשמות בני הדור, שחיו את המשבר והושפעו ממנו ישירות, ואין ספק שחוויות בני הדור אינן יכולות לשמש מקור בלעדי להערכות היסטוריות, אלא יש לראות את האירועים ברטרנספקציה.

בדברי הסיכום מועלים היבטים נוספים בתולדות ציונות פולין וביניהם קווים לטיפולוגיה של המצטרפים לשורותיה והמוטיבציה שלהם (הבחנות כאלה שזורות גם בפרקים האחרים). הנספחים – על הזיקה בין הלאומיות הפולנית לציונות ועל יחס הציונות הפולנית לבעיה הערבית – עשויים לדרבן להעמקה נוספת בסוגיות מעניינות אלה.

כמו כן ראוי לציין את מילון המונחים, את הביבליוגרפיה הנבחרת והעשירה ואת אינדקס השמות והעניינים, העשויים לשמש כלי עזר חשוב בידי החוקרים. הספר בתוכנו העשיר ובסגנונו הרהוט מוביל את הקורא להבנה מעמיקה של הציונות בפולין ושל בעיותיה של יהדות פולין בתקופה הנידונה.

דומה שניתן לקבל את הערכת המחבר בדברי המבוא, הרואה בציונות פולין בתקופה זו תנועה שבהשפעתה ובהיקף פעילותה לא היה דומה לה בכל מקום אחר בגולה.

בינתיים ראה הספר אור גם בעברית בהוצאת
הספרייה הציונית, ירושלים.

